

بررسی میزان برخورداری دانش آموزان دختر پایه سوم متوسطه از مهارت های شهروندی

عباس قلتاش^۱، مسلم صالحی^۲ و صدیقه محمدجانی^{۳*}

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی میزان برخورداری دانش آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری ناحیه ۴ شهر شیراز از مهارت های شهروندی انجام گرفته است. در این پژوهش از روش توصیفی از نوع مقطعی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش دانش آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری بوده اند، روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای (با توجه به رشته های تحصیلی) بوده است. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان نمونه ای برابر با ۳۶۰ نفر از دانش آموزان انتخاب گردید. ابزار جمع آوری داده ها، آزمون سنجش مهارت های شهروندی بود که پس از مطالعه مبانی نظری تهیه و تدوین شد و روایی محتوایی آن به وسیله متخصصان علوم تربیتی دانشگاه تعیین گردید. برای تحلیل داده ها از آزمون t تک نمونه ای و تحلیل واریانس استفاده شده است. نتایج بیانگر آن بود که دانش آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری از مهارت های شهروندی در سطحی بالاتر از متوسط برخوردار بوده اند و بین مهارت های شهروندی دانش آموزان دختر پایه سوم رشته های تجربی، علوم انسانی و ریاضی تفاوت معنادار وجود دارد.

واژه های کلیدی: شهروندی، تربیت شهروندی، مهارت های شهروندی، دوره متوسطه نظری.

^۱ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت، گروه علوم تربیتی، مرودشت، ایران. gholtash578@yahoo.com

^۲ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت، گروه علوم تربیتی، مرودشت، ایران. mlsalehi@yahoo.com

^۳ - دانشجوی دوره دکترای تخصصی برنامه ریزی درسی، مدرس دانشگاه پیام نور شیراز.

* نویسنده مسئول مقاله: ryhaneh1363@gmail.com

پیشگفتار

امروزه در شرایطی از زندگی اجتماعی به سر می بریم که داشتن مهارت های تعامل یا اجتماعی از ضروریات بشمار می رود. در دنیای پیچیده امروز که ابزارهای تعامل و ارتباط تغییراتی شگرف یافته اند داشتن دانش و توانش استفاده از این ابزارها نیازمند کسب مهارت های شهروندی است. این که در دنیای پیچیده امروز شهروندی به چه معناست یا مهارت های شهروندی شامل چه مصادیق یا مواردی است هنوز توافق نظر چندانی وجود ندارد.

شهروندی به عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی در جامعه اشاره می کند، تعامل بین فرد و جامعه را جهت می دهد تعریف شده است (Osler and Starkey, 2005). هم چنین، به فرایندی اشاره دارد که طی آن مشارکت آگاهانه فرد در فعل انفعالات جامعه را جهت می دهد (Mc Donald, 1994, cited in Gholtash, 2012) هم چنین، شهروندی به احقاق و احترام به حقوق فردی به وسیله دولت اشاره دارد (Makedo, 2000).

تربیت شهروندی به تربیتی گفته می شود که به توسعه و پرورش قابلیت ها و توانمندی های شهروند منجر می شود چنین تربیتی الزاما در ارتباط با انتظارات اعضای جوامع و ملت های خاص قابل درک است زیرا در هر جامعه ارزش ها و طرز تلقی ها و بینش ها و مهارت ها همواره الگوها و روش های مشارکت در زندگی جمعی یامدنی به شکل ویژه ای منتقل می شود و در فلسفه تاسیس نظام های تربیتی پرورش چنین شهروندانی می باشد (Chambliss, 1997).

از آن چه گفته شد می توان به این جمع بندی رسید که تربیت شهروندی تدارک فرصت هایی برای اشتغال دانش آموزان در تجارب معنادار یادگیری است به گونه ای که تسهیل رشد آن ها به عنوان افراد متعهد و فعال اجتماعی و سیاسی بینجامد براین اساس تربیت شهروندی نگاهی ویژه به یادگیری دانش و توانش و نگرش دارد که فرد در تعامل موثر و مطلوب افراد دیگر رایاری می رساند (Gholtash, 2012).

ویلاو و نیل (Willow and Neale, 2004) نیز بر این باورند که برنامه درسی تربیت شهروند بایستی کودکان را به عنوان بزرگسالان و شهروندانی تلقی نماید که می توانند راه های تعامل و ارتباط با دیگران را تجربه نمایند. دیدگاه های خود را مطرح نمایند و از حقوق و مسئولیت های خود آگاه باشند و از آن دفاع نمایند (Osler and Starkey, 2005 ؛ Verhellen, 2000). (Roche, 1999).

اسلر و استارکی (Osler, A. and Starkey, H2005) نیز در بحث هدف تربیت شهروندی فعال و دموکراتیک اشاره می نماید که تربیت شهروندی بایستی با هدف ارتقای دانش، نگرش و توانمندی های اجتماعی و شهروندی طرح ریزی و اجرا شود تا دانش آموزان را در کسب صلاحیت

های ایفای نقش شهروندی در عرصه محلی، ملی و جهانی، در محترم شمردن هویت‌های چندگانه و تنوعات فرهنگی و کسب صلاحیت‌های حل تعارض در محیط آکنده از صلح و صمیمیت را یاری رساند.

در بیانیه یونسکو (UNESCO,2004) نیز آورده شده است که از راه آموزش و پرورش برای شهروندی فعال و مسئولیت‌پذیری نوجوانان بایستی؛ صلاحیت و اشتیاق برای زندگی با یک‌دیگر و حل تضادها در عرصه‌های گوناگون را بدست آورند.

آموزش مهارت‌های شهروندی را می‌توان در مدرسه، سازمان‌های مردمی، دانشگاه‌ها و تشکلهای نوجوانان، پیاده کرد. هم‌چنین، می‌توان آن را در برنامه‌های بهداشتی، پیشگیری، کلاس‌های آموزش خانواده یا در یک برنامه کارورزی برای استخدام گنجاند. در واقع، هر جا که نوجوانان بمنظور یادگیری و دریافت رهنمود از بزرگسالان مورد اعتماد و دور هم جمع می‌شوند، مکانی مناسب برای ارائه طرح است. بدین ترتیب به جهت اهمیت مهارت‌های شهروندی در تمامی ابعاد حیات انسانی ضرورت آگاهی از آن برای تمامی افراد در هر موقعیت و شرایط و بکارگیری اصول اساسی آن در جهت زندگی سالم، مفید و رو به تکامل آشکار می‌گردد.

آموزش و پرورش اگر بخواهد به هویت ملی و مهارتهای شهروندی کودکان و نوجوانان اعتلا بخشد باید آنان را برای زندگی در عصر جهانی شدن در قرن حاضر آماده کند، غفلت از این وظیفه مهم نه تنها باعث فقر هویتی و مهارتی گروههایی وسیع از دانش‌آموزان خواهد شد بلکه زمینه جذب بی‌رویه گروههای وسیع دیگری از آنان به فرهنگ و سبک زندگی بیگانه را نیز فراهم خواهد آورد.

مسئله توسعه و ارتقای مهارت‌های شهروندی فعال نیازمند طراحی دقیق فرصت‌ها و فعالیت‌های شهروندی در برنامه درسی و اجرای شایسته آن است. در این ارتباط جایگاه روش‌های تدریس اساسی‌تر به نظر می‌رسد چراکه فرایند عملیاتی نمودن برنامه (اهداف و محتوای) قصد شده است. افزون بر این، مدارس بایستی فرصت‌های مشارکت و تعامل را برای یادگیرندگان در جای‌جای مدرسه فراهم سازند. نه تنها برنامه درسی و معلم وظیفه هدایت و ارتقای بعد عملکردی یا مهارتی شهروندی را برعهده دارند بلکه اولیای تربیت و مدیریت مدرسه باید با تقویت شوراها و انجمن‌های دانش‌آموزی و با واگذاری مسئولیت‌ها و فعالیت‌ها یا به عبارتی جامعه عمل پوشاندن به مدیریت مشارکتی فرصت‌های توسعه بعد مهارتی شهروندی را مهیا سازند (Gholtash,2012).

بر اساس این ضرورت توجه و نیاز به ارتقای مهارت‌های شهروندی، در این پژوهش به بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان دختر از این مهارت‌ها پرداخته شده است.

برخی از مهم ترین مهارت های شهروندی که انتظار می رود هر دانش آموز در سطح قابل قبولی از آن ها را برخوردار باشد به صورت خلاصه مورد اشاره قرار می گیرند:

مهارت حل مسئله: باتوجه به تعریف مسئله می توان حل مسئله را به صورت تشخیص و کاربرد دانش و مهارت های که منجر به پاسخ درست یادگیرنده به موقعیت یا رسیدن او به هدف مورد نظرش می شود تعریف کرد. بنابراین، عناصر اساسی حل مسئله کاربست دانش و مهارت های قبلا آموخته شده در دانش و مهارت ها برای رسیدن به هدف های معین تعریف کرده است (Seyf,2008).

مهارت مسئول بودن: شهروندی مفهومی است که با مسئولیت و مسئولیت پذیری آحاد جامعه همراه است. در جامعه مدنی، شهروند دریافته است که بی مسئولیتی انسان های پیرامونی، او را در مسیر پرنوسانی قرار می دهد و چنانچه خود نیز نسبت به پدیده های پیرامونی بی مسئولیت باشد محیط زندگی خود و دیگران را دچار آسیب می کند. زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی، تلاش برای همکاری و تعاون و بارمسئولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است (Fathi Vajargah, 2006). مهارت تفکر خلاق: مهارت تفکر خلاق به حل مسئله و تصمیم گیری مناسب کمک می کند. با استفاده از این نوع تفکر راه حل های گوناگون مسئله و پیامد های هر یک از آن ها بررسی می شود. این مهارت فرد را قادر می سازد تا مسایل را از ورای تجارب مستقیم خود دریابد و حتی زمانی که مشکلی وجود ندارد و تصمیم گیری خاصی مطرح نیست با سازگاری و انعطاف بیشتری به زندگی روزمره بپردازد (Mohammadjani,2010).

مهارت روابط موثر: روابط موثر به فرد کمک می کند تا بتواند نظرها و عقاید و خواسته ها و نیازها و هیجان های خود را ابراز و به هنگام نیاز از دیگران درخواست کمک و راهنمایی نماید مهارت تقاضای کمک و راهنمایی از دیگران در مواقع ضروری از عوامل مهم یک رابطه سالم است (Mohammadjani,2010).

مهارت تفکر انتقادی: تفکر انتقادی^۱ یکی از صلاحیت های ضروری شهروندان امروزی است. مهارتی که در دنیای متحول امروز فرد را قادر می سازد تا انتخاب داشته باشد و از چرایی انتخاب خود نیز آگاه باشد و بتواند دیگران را نیز در این فهم و آگاهی همراه سازد. این مهارت بعد از دهه ۱۹۸۰ به طور جدی مورد توجه قرار گرفته و پژوهش های زیادی پیرامون آن صورت گرفته است (Geert Dom and Volman,2004).

¹ -Critical thinkin

مهارت همدلی: برقراری رابطه توأم با احترام متقابل با دیگران که گاهی اوقات به هم پیوستگی اجتماعی نامیده می شود، یعنی احساس تعلق به افراد، گروهها و نهادهای اجتماعی. همدلی، یعنی این که فرد بتواند زندگی دیگران را حتی در زمانی که در آن شرایط قرار ندارند درک کند تا بتواند انسان‌های دیگر را وقتی با او نیز بسیار متفاوت هستند بپذیرد و به آن‌ها احترام بگذارد. بسیاری از رفتارهای خشن در سطح جامعه ناشی از عدم مهارت‌های همدلی می باشد. همدلی روابط اجتماعی را بهبود می بخشد و به ایجاد رفتارهای حمایت کننده و پذیرنده نسبت به انسان‌های دیگر منجر می شود. برای مثال دوستی ها و ارتباطات خانوادگی باعث تقویت سایر ارتباطات اجتماعی می شود تا سطح آگاهی‌های اجتماعی در جامعه افزایش یابد (مانند آگاهی از تبعیض‌های نژادی، اقتصادی، فرهنگی، جنسی و نابرابری‌های اجتماعی و... (Mohammadjani, 2010).

مهارت تصمیم گیری: تصمیم گیری خوب همیشه آسان نیست و در بسیاری از مواقع ما ترجیح می دهیم در مورد برخی مسایل خاص تصمیم گیری نکنیم. همه تصمیم‌هایی که می‌گیریم پیامدها خوب یا بد دارند. بنابراین در مورد تصمیم گیری در خصوص مسایلی که مطمئن نیستیم و ممکن است پیامدهای بدی داشته باشند، دودل هستیم. تصمیم گیری مستلزم مسئولیت پذیری است و خیلی از مردم برای فرار از این مسئله از تصمیم گیری خود داری می کنند، اما اگر ما با فرایند تصمیم گیری درست و عواملی که بر تصمیم گیری ما تاثیر می گذارند، آشنا شویم، این کار چندان هم دشوار نخواهد بود (Mohammadjani, 2010).

مهارت مشارکت فعال: بانک جهانی، مشارکت را فرآیندی می‌داند که در آن ذینفعان در ایجاد و توسعه نوآوری‌ها و تصمیم گیری‌ها و منابعی که بر این نوآوری‌ها و تصمیم گیری‌ها مؤثرند نفوذ و کنترل دارند. بر این اساس مشارکت مردم و شهروندان فعل و انفعالی است که برای شهروندان این امکان را فراهم می کند در قاعده سازی و فرمول بندی سیاست‌ها و خط مشی‌هایی که بر کل جامعه مؤثر است، شرکت جویند (Sedoughi, 2013).

پیشینه پژوهش

پژوهشی به وسیله صدوقی (Sedoughi, 2013) با عنوان بررسی تاثیر روش تدریس تفحص گروهی بر مهارت‌های شهروندی دانش آموزان دختر پایه ی سوم راهنمایی شهر یزد انجام شده است. نتایج نشان داد که روش تدریس تفحص گروهی در مقایسه با روش سخنرانی تاثیر مثبت و معناداری بر مهارت‌های شهروندی دانش آموزان داشته است.

پژوهشی به وسیله عبدالله زاده (Abdolazadeh, 2001) با عنوان بررسی نقش مدرسه در پرورش روحیه مسئولیت پذیری و وجدان کاری در دانش آموزان استان سمنان انجام گرفته است. در این پژوهش جهت بررسی مساله مورد نظر از چهار روش مکمل زیر استفاده شده است:

- ۱- سنجش نگرش مربیان نسبت به پرورش روحیه مسئولیت پذیری و وجدان کاری .
- ۲- سنجش و نگرش دانش آموزان نسبت به جو مسئولیت پذیری در آموزشگاه و مسئولیت پذیر مدیران، معاونان، دبیران و مستخدمان آموزشگاهی که در آنها تحصیل می کنند.
- ۳- میزان شرکت دانش آموزان استان در فعالیت های جمعی و گروهی فوق برنامه در مدرسه.
- ۴- تحلیل محتوای چندین کتاب درسی دانش آموزان .

یافته های این پژوهش حاکی از آن است که مربیان استان سمنان شامل مدیران، معاونان و دبیران نسبت به پرورش روحیه مسئولیت پذیری و وجدان کاری در دانش آموزان نگرش مثبت دارند و دانش آموزان راهنمایی و متوسطه، مدیران، معاونان، دبیران و مستخدمان، خود را مسئولیت پذیر می دانند و کتاب های درسی متون و نگارش بینش اسلامی ۱، ۳، ۲، حاوی مطالب کافی در مورد مسئولیت پذیری هستند، ولی دانش آموزان در فعالیت های گروهی و فوق برنامه و جمعی شرکت فعال ندارد . با توجه به نقش ارزنده ایفای نقش در یادگیری بویژه در بعد اجتماعی بنظر می رسد که عدم شرکت فعال دانش آموزان استان در برنامه های گروهی و اجتماعی نقص عمده می باشد.

اسکندری (Eskandari, 2007) در پژوهش خود با عنوان بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز میزان آگاهی از حقوق شهروندی دانشجویان را برآورد نمودند که یکی از مهم ترین نتایج این پژوهش آن بوده است که میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی در حد متوسط بوده است.

هنرپرور (Honarparvar, 2009) در پژوهشی با عنوان بررسی اولویت های آموزش حقوقی از منظر شهروندی و خانواده به بررسی نظرات دانش آموزان در زمینه تفاوت برنامه درسی قصد شده و اجرا شده شهروند مسئول در دوره آموزش متوسطه شهر تهران پرداخته است. نتایج بدست آمده نشان داده است که از نظر دانش آموزان سال اول، کتاب اجتماعی سال اول، آنها را به میزان کم در رسیدن به هدف مشارکت و انتقادگری و انتقاد پذیری و به مقدار زیاد در رسیدن به اهداف احترام به ارزش ها ، احترام به قانون و مسئولیت پذیری یاری داده است.

پژوهشی با عنوان ارزیابی آموزش شهروندی در نیجریه به وسیله امو در سال (Amou, 2009) با هدف کشف و شناسایی مشکلات برنامه آموزش شهروندی در کشور نیجریه انجام شده است. نتایج پژوهش نشان دهنده این است که دانش آموزان، معلمان، اعضای جامعه عمومی و اعضای جامعه دانشگاهی از وجود برنامه آموزش شهروندی در برنامه های درسی مدرسه ناآگاه بودند؛ ضمن این که

دانش آموزان با ویژگی های شهروند مطلوب آشنایی کافی نداشتند (Cited in Mohammadjani, 2010). در پژوهشی که به وسیله موسسه بین المللی ارزشیابی موفقیت تحصیلی^۱ (۲۰۰۱) در مورد تربیت شهروندی بر روی دانش آموزان ۱۴ ساله صورت گرفته است، نشان می دهد که دانش آموزان در اغلب کشورها درکی از ارزش های نهادهای بنیادی دموکراتیک دارند، اما این درک اغلب سطحی و کم مایه است. مدارس که به صورت دموکراتیک عمل می کنند، در ارتقا دانش مدنی تعامل دانش آموزان با یکدیگر اثربخش ترین بوده اند. دانش آموزان تمایل داشتند در دیگر اشکال زندگی مدنی نظیر گردآوری پول برای مسایل اجتماعی یا نیکوکاری مشارکت کنند، دانش آموزان کشورهای گوناگون تقزیا به نهادهای دولتی اعتماد داشتند.

مین ویل ، هال استید و تیلور (Meanwhile and Halstead and Taylor, 2002)، رابطه آموزش ارزش ها و تربیت شهروندی را مورد مطالعه قرار داده اند و تاکید نموده اند که رابطه معنا داری بین آموزش ارزش ها و گرایش به امور اخلاقی و معنوی و مشارکت مدنی وجود دارد. (Cited in Gholtash, 2012). بست (Best, 2002) ارتباط قوی میان تربیت شهروندی و تربیت سلامت فردی و اجتماعی را مورد تاکید قرار داده است.

برخی پژوهشگران نیز جایگاه تربیت شهروندی را مورد مطالعه قرار داده اند و به این سوال که آیا فقط مدرسه و برنامه درسی آشکار محمل تربیت شهروندی است پاسخ گفته اند. برای مثال اسلر و استارکی (Osler , A. and Starkey h 2003) براساس مصاحبه و بحث با نوجوانان آمریکایی، نتیجه گرفته اند که شهروندی و شهروند جهانی فرایندی نیست که منحصر محدود به مدرسه و برنامه درسی آشکار آن شود، مدرسه نیازمند آن است که رابطه خود را با اجتماع بیرون قوی تر سازد چرا که اغلب یادگیری های شهروندی در بیرون مدرسه اتفاق می افتد. این یافته و تاکید در پژوهش های اسلات ماریس و همکاران (Slote Marris et al, 2003)، مین ویل و کر (Mean Will and Kerr, 2003) نیز به چشم می خورد.

پژوهشی با عنوان بررسی ادراک دانش آموزان از ویژگی های یک شهروند خوب در سال (۱۹۹۷) به وسیله فیلیپ و همکاران (Phillips et al, 1997) بر روی دانش آموزان ۱۲-۱۱ ساله و ۱۶-۱۵ ساله استرالیایی انجام گرفته است. نتایج پژوهش نشان داد که دانش آموزان داشتن ویژگی های مانند احترام به حقوق دیگران، داشتن رفتاری مساوی و خوب صرف نظر از نژاد، جنس و سن بادیگران، فهم حقوق شخصی در جامعه، اطاعت از قوانین جامعه، داشتن دانش درباره تاریخ

¹ - International Association for the Evaluation of Educational Achievement

و سرود ملی، شرکت در انتخابات کشور، احترام به حقوق بشر و آرمان های دموکراتیک، داشتن تفکر انتقادی نسبت به مسائل و مشکلات را از ویژگی های یک شهروند خوب دانسته اند .
 کر و کلیور (Kerr and Kleaver,2004) در پژوهشی که از جمله پژوهش های طولی در حوزه تربیت شهروندی در انگلستان می باشد. این سؤال را مطرح نموده اند که پژوهشگران و سیاستمداران درباره تعاریف شهروندی و تربیت شهروندی به چه برداشت و معنایی اشاره می کنند؟ آن ها به تعریف شهروندی و تربیت شهروندی از جهت گیری های محلی، ملی و جهانی یاد نموده اند و اشاره نموده اند که تعاریف شهروندی و تربیت شهروندی از مؤلفه هایی چون هویت و تعلق ملی و محلی، نیروها و عوامل جهانی و حوادث و اتفاقات جهانی می تواند تأثیر پذیرد .

پژوهشی به وسیله کرتز و روزنتال (Kurtz and Rosenthal,2003) در آمریکا با هدف مشخص نمودن میزان برخورداری جوانان آمریکایی از آموزش های شهروندی و مقایسه میزان دانش، توانش و نگرش نسل جدید و قدیم و تأثیر آموزش های دوره متوسطه بر میزان برخورداری جوانان از آموزش شهروندی انجام شده است. نتایج کلی نشان دهنده عدم آگاهی نسل جوان از آرمان های شهروندی، جریان های سیاسی و دموکراسی، چگونگی عملکرد دولت و ساختار های آن، چگونگی داوطلب بودن در فعالیت های جامعه، نحوه رای دادن و مسئولیت پذیری است. هم چنین، نسل قدیمی تر علت برخورداری خود را از آموزش های شهروندی، دریافت این آموزش در دوره متوسطه ذکر کردند.

با توجه به مرور صورت گرفته از پژوهش های انجام شده در داخل و خارج از کشور می توان به این نتیجه رسید که پژوهش که به بررسی میزان برخورداری دانش آموزان ایرانی از مهارت های شهروندی پرداخته باشد صورت نگرفته است بنابراین، مطالعه وضعیت موجود برخورداری دانش آموزان دختر دوره متوسطه از مهارت های شهروندی یک ضرورت بوده است که این پژوهش تلاش می کند تا این ضرورت را پاسخ دهد.

پرسش های پژوهش

- ۱) دانش آموزان دختر پایه سوم علوم انسانی به چه میزان از مهارت های شهروندی برخوردار هستند؟
- ۲) دانش آموزان دختر پایه سوم علوم تجربی به چه میزان از مهارت های شهروندی برخوردار هستند؟

۳) دانش آموزان دختر پایه سوم ریاضی به چه میزان از مهارت‌های شهروندی برخوردار هستند؟

۴) بین مهارت‌های شهروندی دانش آموزان دختر تجربی، انسانی و ریاضی پایه سوم تفاوتی وجود دارد؟

روش پژوهش

در این پژوهش، بررسی میزان برخورداری دانش آموزان پایه سوم متوسطه از مهارت‌های شهروندی مد نظر بوده است که چون سنجش تغییرات یک پدیده در یک دوره زمانی مد نظر بوده است از روش توصیفی از نوع مقطعی استفاده شده است.

جامعه و نمونه آماری پژوهش

جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانش آموزان دختر پایه سوم متوسطه ناحیه ۴ شیراز بوده‌اند که با شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و بر اساس جدول کرجسی و مورگان حدود ۳۶۰ دانش آموز جهت مطالعه انتخاب شده‌اند که از هر رشته تحصیلی ۱۲۰ نفر انتخاب شده است.

ابزارهای گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از ابزار گردآوری اطلاعات زیر استفاده شده است :

آزمون سنجش مهارت‌های شهروندی

این ابزار پس از مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهش تدوین شده است. ابتدا سیاهه مولفه‌های مهارت‌های شهروندی تهیه گردید و سپس بر اساس همان سیاهه به تدوین آزمون سنجش مهارت‌ها اقدام گردید. این پرسشنامه ۴۰ سوال دارد که طیف پاسخ‌های آن شامل بلی، خیر و گاهی اوقات بوده است که به گزینه بلی نمره ۵/، (نیم) به گزینه گاهی اوقات نمره ۲۵/، (بیست و پنج صدم) و به گزینه خیر نمره صفر تعلق گرفته است. در سه سؤال نیز جهت کنترل عکس این نمره گذاری انجام شده است، یعنی سئوالات ۱۴، ۱۵ و ۲۶ سئوالات کنترل این آزمون بوده‌اند. برای برآورد روایی این آزمون از روایی محتوایی استفاده گردید یعنی این آزمون به وسیله ۱۰ نفر از اساتید علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت تایید شد. برای برآورد میزان پایایی آن نیز این آزمون در یک نمونه ۲۵ نفری از جامعه آماری اجرا شد و با استفاده از روش آلفای کرونباخ ضریب ۰/۸۴ بدست آمده که نشان از مطلوبیت پایایی است.

روش تحلیل داده ها

برای تحلیل داده های مربوط به پرسشنامه دانش آموزان هم از آزمون t تک نمونه ای و تحلیل واریانس استفاده شده است.

یافته های پژوهش

پرسش پژوهشی ۱: دانش آموزان دختر پایه سوم علوم انسانی به چه میزان از مهارت های شهروندی برخوردار هستند؟
جهت پاسخ گویی به این سؤال از آزمون تی تک نمونه ای استفاده گردیده که نتیجه آن در جدول زیر مشاهده می شود.

جدول ۱- وضعیت برخورداری دانش آموزان دختر سوم انسانی از مهارت های شهروندی

رشته تحصیلی	تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	T محاسبه شده	درجه آزادی	مقدار p
انسانی	۱۲	۱۷۵	۱۰	۲۴/۷۶	۱۱	<۰/۰۱
	۰	۱۴	۲		۹	p

همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود، مقدار t محاسبه شده برابر با ۲۴/۷۶ می باشد و از آن جا که مقدار p کمتر از 0.05 می باشد؛ بنابراین، می توان نتیجه گرفت که بین می انگین فرضی با می انگین محاسبه شده تفاوت معناداری وجود دارد و می انگین محاسبه شده از می انگین فرضی بالاتر است پس می توان نتیجه گرفت که دانش آموزان دختر پایه سوم انسانی از مهارت های شهروندی در سطح بالاتر از می انگین برخوردارند .

پرسش پژوهشی ۲: دانش آموزان دختر پایه سوم علوم تجربی به چه میزان از مهارت های شهروندی برخوردار هستند؟
جهت پاسخ گویی به این سؤال از آزمون تی تک نمونه ای استفاده گردیده که نتیجه آن در جدول زیر مشاهده می شود.

جدول ۲- وضعیت برخورداری دانش آموزان دختر سوم تجربی از مهارت های شهروندی

مقدار p	درجه آزادی	T محاسبه شده	انحراف استاندارد	می‌انگین	تعداد نمونه	رشته تحصیلی
$p < .01$	۱۱۹	۱۹/۵۲	۲/۰۷	۱۳/۶۸	۱۲۰	تجربی

همان گونه که در جدول ۲ مشاهده می شود، مقدار t محاسبه شده برابر با ۱۹/۵۲ می باشد و از آن جا که مقدار p کمتر از یک صدم می باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بی‌نمی‌انگین فرضی با می‌انگین محاسبه شده تفاوت معناداری وجود دارد و می‌انگین محاسبه شده از می‌انگین فرضی بالاتر است پس می‌توان نتیجه گرفت که دانش آموزان دختر پایه سوم تجربی از مهارت های شهروندی در سطح بالاتر از متوسط برخوردارند.

پرسش پژوهشی ۳ : دانش آموزان دختر پایه سوم ریاضی به چه میزان از مهارت‌های شهروندی برخوردار هستند؟
جهت پاسخ گویی به این سؤال از آزمون تی تک نمونه ای استفاده گردیده که نتیجه آن در جدول زیر مشاهده می شود.

جدول ۳- وضعیت برخورداری دانش آموزان دختر سوم ریاضی از مهارت های شهروندی

مقدار p	درجه آزادی	T محاسبه شده	انحراف استاندارد	می‌انگین	تعداد نمونه	رشته تحصیلی
$p < .01$	۱۱۹	۱۰/۸۶	۲/۵۸	۱۲/۵۶	۱۲۰	ریاضی

همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می شود، مقدار t محاسبه شده برابر با ۱۰/۸۶ می باشد و از آن جا که مقدار p کمتر از یک صدم می باشد بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بی‌نمی‌انگین فرضی با می‌انگین محاسبه شده تفاوت معناداری وجود دارد و می‌انگین محاسبه شده از می‌انگین فرضی بالاتر است پس می‌توان نتیجه گرفت که دانش آموزان دختر پایه سوم ریاضی از مهارت‌های شهروندی در سطح بالاتر از متوسط برخوردارند.

پرسش پژوهشی ۴: بین مهارت‌های شهروندی دانش آموزان دختر تجربی، انسانی و ریاضی پایه سوم چگونه تفاوتی وجود دارد؟

جدول ۴- تفاوت مهارت‌های شهروندی دانش آموزان دختر رشته های تحصیلی گوناگون

متغیر	منابع	مجموع	درجه	می‌انگین	مقدار F	مقدار p
رشته های تحصیلی <td>تغییری <td>مجذورات <td>آزادی <td>مجذورات <td></td> <td></td> </td></td></td></td>	تغییری <td>مجذورات <td>آزادی <td>مجذورات <td></td> <td></td> </td></td></td>	مجذورات <td>آزادی <td>مجذورات <td></td> <td></td> </td></td>	آزادی <td>مجذورات <td></td> <td></td> </td>	مجذورات <td></td> <td></td>		
میان گروهی <td>۲۸۸/۲۶ <td>۲ <td>۱۴۴/۱۳ <td>۲۸/۰۵ <td></td> <td>$p < .01$</td> </td></td></td></td>	۲۸۸/۲۶ <td>۲ <td>۱۴۴/۱۳ <td>۲۸/۰۵ <td></td> <td>$p < .01$</td> </td></td></td>	۲ <td>۱۴۴/۱۳ <td>۲۸/۰۵ <td></td> <td>$p < .01$</td> </td></td>	۱۴۴/۱۳ <td>۲۸/۰۵ <td></td> <td>$p < .01$</td> </td>	۲۸/۰۵ <td></td> <td>$p < .01$</td>		$p < .01$
درون گروهی <td>۱۸۳۴/۳۳ <td>۳۵۷ <td>۵/۱۳ <td></td> <td></td> <td></td> </td></td></td>	۱۸۳۴/۳۳ <td>۳۵۷ <td>۵/۱۳ <td></td> <td></td> <td></td> </td></td>	۳۵۷ <td>۵/۱۳ <td></td> <td></td> <td></td> </td>	۵/۱۳ <td></td> <td></td> <td></td>			
کل <td>۲۱۲۲/۵۶ <td>۳۵۹ <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </td></td>	۲۱۲۲/۵۶ <td>۳۵۹ <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </td>	۳۵۹ <td></td> <td></td> <td></td> <td></td>				

همانگونه که در جدول ۴ مشاهده می شود، مقدار سطح معناداری رشته های تحصیلی کم تر یا مساوی سطح قابل قبول معناداری (کم تر یا مساوی ۰/۰۵) گردیده است بنابراین، نتیجه گرفته می شود که مهارت های شهروندی دانش آموزان رشته های گوناگون تحصیلی انسانی، ریاضی و تجربی با هم دیگرتفاوت معناداری دارند و بمنظور این که کدام یک از رشته های تحصیلی با هم تفاوت معنادار دارند از آزمون تعقیبی نیومن کلز استفاده گردیده که نتیجه آن در جدول های زیر آمده است.

جدول ۵- جگونی تفاوت مهارت‌های شهروندی دانش آموزان دختر رشته های تحصیلی گوناگون

رشته تحصیلی	تعداد	۱	۲	۳
ریاضی	۱۲۰	۱۲/۵۶		
تجربی	۱۲۰		۱۳/۶۸	
انسانی	۱۲۰			۱۴/۷۵

همانگونه که در جدول ۵ مشاهده می شود دانش آموزان با رشته های تحصیلی گوناگون درنمره مهارت های شهروندی تفاوت معناداری دارند و آن چنان که گویاست دانش آموزان رشته علوم انسانی از بالاترین می‌انگین و دانش آموزان رشته ریاضی از کمترین می‌انگین برخوردارند .

بحث و نتیجه گیری

مهارت‌های شهروندی یکی از ضروریات شهروندی در جامعه‌های پی‌چیده امروزی است. شهروند مطلوب برای جامعه در حال تحول شهروندی است که از دانش، نگرش و توانش مطلوب شهروندی برخوردار باشد. در این پژوهش با مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهشی ده مهارت از جمله مهم‌ترین مهارت‌های شناخته شده که هر شهروندی بایستی از آن‌ها برخوردار باشد این ده مهارت عبارت بودند از: ۱- مهارت حل مسئله ۲- مهارت تصمیم‌گیری ۳- روابط موثر اجتماعی ۴- مهارت همدلی ۵- خود آگاهی ۶- به کار بردن بهداشت ۷- مشارکت فعال ۸- تفکر انتقادی ۹- تفکر خلاق ۱۰- شهروند مسئول بودن. بیش‌تر پژوهش‌هایی که پیرامون شهروندی و مهارت‌های شهروندی انجام شده اند به برخی از این مهارت‌ها اشاره داشته‌اند. در این پژوهش با نگاهی جامع‌تر این ده مهارت در پرسشنامه‌ای لحاظ گردیدند و با تکیه بر مبانی نظری و پیشینه پژوهشی برای هر مهارت گویه‌هایی در نظر گرفته شد که در مجموع ۴۰ گویه در قالب پرسشنامه به سنجش مهارت‌های شهروندی دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری شهر شیراز اقدام شد.

در این پژوهش مشخص گردید که دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری از مهارت‌های شهروندی نمره و میانگینی بالاتر از میانگین فرضی بدست آورده‌اند. نتیجه بدست آمده از این پژوهش با نتیجه پژوهش عبدالله زاده (Abdolazadeh, 2001) همسو نمی‌باشد در پژوهش عبدالله زاده نتایج بیان‌گر آن بود که دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر سمنان از مهارت مسئولیت‌پذیری و مشارکت فعال در برنامه‌ها برخوردار نمی‌باشند. در این پژوهش البته وضع موجود برنامه‌های درسی نیز مورد تحلیل قرار گرفته بود که در آن تحلیل با تکیه بر نظر دبیران، مدیران و اولیای تربیت در مدرسه مشخص گردید که برنامه‌های درسی و اولیای تربیت توجهی ویژه به مهارت مسئولیت‌پذیری در مدرسه دارند که این نشان از فاصله بین برنامه‌های درسی قصد شده، برنامه درسی اجرا شده و برنامه درسی کسب شده در مدارس متوسطه می‌باشد.

در تبیین این یافته می‌توان گفت که در کسب و ارتقای تجربیات دانش‌آموزان در زمینه مهارت‌ها، نگرش‌ها و دانش‌ها انواعی از برنامه‌های درسی دخالت دارند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها برنامه درسی پنهان، پوچ و آشکار می‌باشد، آنچنان که آیزنر (Eisner, 1994) خاطرنشان ساخته است که گاه اثر برنامه درسی پنهان و پوچ می‌تواند بیشتر از برنامه درسی آشکار باشد. نتیجه پژوهش صورت گرفته با نتیجه پژوهش کرتز و همکاران (Kurtz and Rosenthal, 2003) همخوانی ندارد. در این پژوهش نیز مشخص گردید که نوجوانان آمریکایی از سطح قابل قبول مهارت‌های شهروندی برخوردار نمی‌باشند. البته در این پژوهش مهارت‌های چون برخورداری از مهارت

های زندگی دموکراتیک و داشتن دانش و نگرش دموکراتیک مد نظر قرار گرفته است که با توجه به این که مبتنی بر ایده‌های دموکراسی و مکتب پراگماتیسم می باشد این ناهمخوانی قابل توجهی می باشد. در نظام آموزش و پرورش ایران شهروندی با تکیه بر مبانی اسلامی و ای‌دئولوژی جمهوری اسلامی تعریف و تفسیر می شود و برداشت متفاوتی از شهروندی و تربیت شهروندی وجود دارد.

در مبانی نظری نیز به این نکته اشاره گردید که شهروندی و تربیت شهروندی مفاهیمی هستند که به شدت متاثر از فرهنگ و ای‌دئولوژی های حاکم بر جوامع می باشند و از آن جا که فرهنگ ها و ای‌دئولوژی ها مقاصد و ایده های متفاوتی را دنبال می نمایند تربیت شهروندی نیز متفاوت می شود. تربیت شهروندی فرایندی پویا تلقی گردید که فرد را برای تعامل موثر و مطلوب با جامعه و دولت با دانش و توانش و نگرش‌هایی خاص همراه می سازد.

کر و کلیور (Kerr and Kleaver, 2004) در پژوهشی که از جمله پژوهش های طولی در حوزه تربیت شهروندی در انگلستان می باشد این سؤال را مطرح نموده اند که مفسران، پژوهشگران و سیاستمداران درباره تعاریف شهروندی و تربیت شهروندی به چه برداشت و معنایی اشاره می کنند؟ در پاسخ به این سؤال پژوهشی آنها ابتدا خاطر نشان ساخته اند که مفاهیم شهروندی و تربیت شهروندی مفاهیمی چالش برانگیز می باشند و نیازمند مطالعه و پژوهش بیشتر بوده و گستره ای پویا را برای مطالعات و پژوهش های آتی بوجود آورده اند. آنها در دسته بندی تعاریف و رویکردها به تعریف شهروندی و تربیت شهروندی از جهت گیری های محلی، ملی و جهانی یاد نموده اند و اشاره نموده اند که تعاریف شهروندی و تربیت شهروندی از مؤلفه هایی چون هویت و تعلق ملی و محلی، نیروها و عوامل جهانی و حوادث و اتفاقات جهانی می تواند تأثیر پذیرد (Kerr and Osler and Starkey, 2003, Sardok, 2002). در بحث نیروها و حوادث جهانی و تأثیر آنها بر جهت گیری نسبت به تعریف شهروندی و تربیت شهروندی می توان به گفته و اندیشه کندی (Kennedy, 2003) اشاره نمود که ضمن اشاره به حوادث تکان دهنده سپتامبر ۲۰۰۱، جنگ عراق، خاطرنشان می سازد که میراث این حوادث جهانی این چالش و سؤال است که ما چگونه نوجوانان و جوانان را برای دموکراسی در محیط ها و شرایط کاملا متفاوت و متفاوت از آنچه در گذشته وجود داشته آماده و مهیا سازیم؟ بر این اساس، کندی و نظریه پردازان این حوزه مانند کر (Kerr, 2000)، پرینت و اسمیت (Print and Smith, 2002) باتری (Bottery, 2003) بر این باورند که بایستی متناسب با تحولات جهانی، تجدید نظر هایی در تعاریف شهروندی و تربیت شهروندی و برنامه درسی تربیت شهروندی صورت پذیرد، البته درباره چگونگی این تغییر و تجدید نظر نیز توافقی وجود ندارد (Cited in Gholtash, 2012).

در پژوهش‌های صورت گرفته همواره یکی از مهارت‌های شهروندی که مد نظر قرار می‌گیرد مهارت شهروند جهانی بودن است. این‌که بتوان شهروند جهانی بودن را یکی از مهارت دانست یکی از رویکردهای تربیت شهروندی بایستی در جای‌ی دیگر مورد بحث و بررسی قرار گیرد. آن‌چه که مهم است این است که شهروند مطلوب باید دانش و توانش و نگرش مطلوب برای تعامل با افراد از فرهنگ‌های گوناگون را داشته باشد که در این پژوهش‌ها یکی از مهارت با مصادیق و مولفه‌های مربوط به آن مد نظر نبوده است. به پژوهشگران بعدی پیشنهاد می‌شود که این‌ها را در پژوهش خود مد نظر قرار دهند و هم از جنبه مفهومی و نظری به بسط آن بپردازند و هم وضعیت موجود برنامه‌های درسی و نیز مخاطبان برنامه‌های درسی یعنی دانش‌آموزان را از لحاظ میزان برخورداری از آن مورد بررسی قرار دهند.

References

- 1-Abdolahzadeh, M.M.(2001). The Study of School Role in Nurturing the Responsibility Morale in students. Unpublished research report, Research Council of Semnan State. (in Persian)
- 2-Best,R.(2002). Post oral care and personal- social education. South well: ERA. Chambliss, J.J. (1996). Philosophy of Education an Encyclopedia. New York. Garland publishing.
- 3-Eisner, E.W. (1994). The educational imagination: on the design and evaluation of school programs. New York: Macmillan publishing co, INC.
- 4-Eskandari,Z.(2007).The study of social factors in relation to knowledge rate of Citizenship Right in Public and Azad students in Tabriz City .M.A Unpublished Thesis, University of Welfare and rehabilitation Sciences. (in Persian)
- 5-Greet ten Dam and Monique Volman(2004). Critical Thinking as Citizenship Competence: teaching strategies. Learning and Instruction. Elsevier,14.www. elsevier.com
- 6-Fathi Vajargah, K.(2006). Considering Citizenship Values in Curriculum, Quarterly Journal of Educational Innovation, Vol 17, No 2, pp 28- 41.
- 7-Gholtash, A. (2012).Citizenship Education (Approaches, Perspectives and Curriculum). Tehran: Yadvare Ketab.(in Persian)
- 8-Honarparvar, P.(2009).The study of Priorities of Rights instruction from viewpoint of Citizenship and family. M.A unpublished thesis, Islamic Azad University, Tehran Center Branch.(in Persian)

- 9-International Association for the Evaluation of Educational Achievement.(2007). International civic and citizenship education study: Assessment Framwork.IEA. Herengracht 487. WWW.IEA.nl
- 10-Kerr, D. and Sardoc,M.(2002). Redefining citizenship education: common parallels and challenges. The school field, 3,4, 7-24.
- 11-Kerr, D.(2002). An international review of citizenship in the curriculum: The IEA national case study and the INCA Active. In Gita Khamsi., Torney
- 12-Kerr, D and Cleaver , E.(2004). Citizenship education longitudinal study: Literature Review- Citizenship education one year on- what does it means? : National Foundation for Educational Research. Research Report .RR 532.
- 13-Kurtz, K. and Rosenthal, A. (2003).Citizenship a challenge for all generations. National Conference of State legislatures.
- 14-Makedo,S.(2000). Diversity and distrust: civic education in a multicultural democracy. Cambridge,MA: Harvard University press.
- 15-Mohammadjani, S.(2011). Content Analysis of Social Sciences textbooks and Secondary Student of Shiraz from Viewpoint of Citizenship Skills. M.A Thesis, Islamic Azad University, Marvdasht Branch. (in persian).
- 16-Osler , A . and Starkey , H.(2005). Changing citizenship: democracy and inclusion in education.Maidenhead. open university press.
- 17-Osler , A.and Starkey, H.(2002). Education for citizenship: mainstreaming the fight against racism? European Journal of Education, 37(2),143-159
- 18-Osler, A.and Starkey, H.(2003). Learning for compolitan citizenship: theoretical debates and young peoples experiences. Educational Review.55,3,243-254.
- 19-Osler, A.and Starkey, H.(2003). Learning for compolitan citizenship: theoretical debates and young peoples experiences. Educational Review.55,3,243-254.
- 20-Phillips, H. and Moroz ,w.(1997) .Research finding on students perception of political awareness and The Characteristics of a " Good Citizen . Youth Studies Australia,1(15),13-19.
- 21-Print ,M. and Smith, A.(2002). Challenges for citizenship education in the new group Editorial . European Journal of education, special edition. 37,2, 103-105.

- 22-Roche, J. (1999). Childrens right, participation and citizenship. *Childhood*. Vol 6,pp.475-493.
- 23-Sedoughi, Z. (2013). The effect of Cooperative Learning on Citizenship Skills in Secondary Students in Yazd City. M. A Thesis, Islamic Azad University, Marvdasht Branch. (in persian).
- 24-Seyf, A.A. (2006). *Educational Psychology*. Tehran: Doran.(In Persian).
- 25-Slatmarris , Z.,John,P.and Halpern,D.(2003). Compulsory citizenship for the disenfranchised: Benchmarking students, schools and social and political attitudes before the citizenship order. *Curriculum journal*.14,2,181-199.
- 26-Unesco.(2004).Message from the 47th session of unesco international confrence on education and priorities for action to improve the quality of education for all young people.(Geneva: International bureau of education.
- 27-Verhellen, E.(2000). Childrens rights and education, in: A. Osler(ed.)*Citizenship and democracy in schools: diversity, identity, equality* (Stoke -on- Trent,Trentam).pp 33-43.
- 28-Willow,C.and Neale, B.(2004). *Young childrens citizenship: idea in to practice*. New York: Joseph Rowtree Foundation.

